

Mehmet Emin ULUDAĞ*

GELENEĞE YENİLEN MODERNİZMİN ZAFERİ! POSTMODERNİZM

Öz: Bütün varlıklar arasında en çok tanındığına inanılan insan, sanki en az bilinen bir gerçeklik olarak görülebilir.

Bir bilinmezin bilinmesi, kendi tarafından bilinerek bilinmezliğini gidermeye çalışması pek garip ve çok acayip bir hadise olarak varlık tarihine geçer. Bu nedenle varlığın en anlamlı tarihi insanlık tarihidir ve insanlığın en anlamlı tarihi de bilme ve bilinme tarihidir denilebilir.

İnsan sürekli bilme ve bilinme eylemiyle hayatını devam eder. Bu bilme eylemine yardım eden vücut azaları ise görünüşte belli yerlerde ve belli sayılardadır. Göz iki, kulak iki, burun bir parça iki delik, beyin bir yapı iki lop ve daha nice bilinenlerin arkasında bilinmeyenler.

İnsan, bilmeye eliyle dokunarak, ağzıyla tadarak, burnuyla koklayarak, kulağıyla duyarak gözüyle bakarak çalışır ve başarılı da olur. Aradığı belli şeyleri de evrende bulur. Hatta bununla da mutlu olur. Ancak sürekli huzursuzdur insan. Yani en bilinmezin bilindik en bilinmeyeni olan insan en bilinmezin huzuruna varamadığı için huzursuzdur. Bütün kayıtlardan kurtularak o huzura varmak ister. Onu tanımak, marziyatını anlamak ister, bu nedenle de bilmek için bakmanın yetmeyeceğini düşünür, ve onu görmek ister ve huzuruna da çıkmak ister.

İnsanlık tarihi bu mücadele ile doludur. Peygamberler ve âlimler bu yolculuğun en müstakim tarif edicileridir. Filozoflar ve şairler ise en şaşkın ve taşkın gezginleridir. Filozofların, şairlerin yolları bazen çok sisli ve bir o kadar da tehlikeli olmakta ve insan bu yolculukta boğulmaktadır. Bütün bu sıkıntıları ise peygamberler ve âlimler ortadan kaldırmaktadırlar. Her asırda insanın yeniden yapılanmasına ve bu bilinmez yapısının da çözülmesine yardımcı olmaktadır.

Filozoflar insanın bu bilinmezliğini anlaşılır kılmaya çalışır. Bilhassa belli diyalektikler bağlamında çözümlemeye çalışması ise orijinal sonuçlar doğurur. Bu orijinal sonuçlar ise insanlığa modernist anlayışlar olarak takdim edilir. Bu takdimin içinde insan ekonomik bir köledir. Bu kölelik aynı zamanda geleneğe karşı da bir direniştir. Gelenek ve modernizm arasındaki bu çatışma neredeyse üç yüz yıl sürer. Modernizmin ekonomik nesnesi olan insan geleneğe dönüşle yeniden özne konumuna geçmek isterken postmodernizm denen ve aslında modernizmin revize edilmiş şekli olan yeni bir kapitalist duruşla karşılaşır. İnsanın nesne olarak kalmasının yeni bir yaklaşım şekli olan postmodernizm bütün direnişlere rağmen modernist insanın kapital anlamda da köleliğinin devamıdır denilebilir. Bu nedenle çalışma bu diyalektiğin anlaşılmasına dönüktür. Yazımızda bütün bu konular irdelenerek tartışmaya açılacaktır.

Anahtar kelimeler: gelenek, modernizm, postmodernizm, bilinmezlik, diyalektik

THE VICTORY OF MODERNISM WHICH HAS BEEN DEFEATED BY TRADITION: POSTMODERNISM

Abstract: The person who is believed to be the most recognized among all beings may seem as the least known reality.

Knowing an unknown and trying to remove its unknownness by self-awareness go into existence history as a strange and very interesting event. For this reason, the most meaningful history of existence is human history and the most meaningful history of mankind is history of knowing and to be known by someone can be said.

Man continues his life by the action of constantly knowing and to be known by someone. The body parts that help this knowing action is apparently in certain places and a certain number. The eyes and the ears consist of two parts, the nose consists of a part and two holes, the brain consists of a structure and two lobes and much more unknowns behind the better knowns.

Man tries to know by touching with his hands, tasting with his mouth, smelling with his nose, hearing with his ears and looking with his eyes and he is succeed. People find certain things at universe what they are looking for and people even be happy with this, but they are constantly restless. So, the person who is known as the most unknown of the most unknown is restless because of not accessing to the most unknown, people want to get there by getting rid of everything and know and understand him. So, the people think that looking is not enough to know and they want to see and meet him.

Human history is full of this struggle. Prophets and scholars are the most accurate descriptors and philosophers and poets are the most astonished and overflowing travelers of this journey. The routes of philosophers and poets are sometimes very foggy and dangerous, and people are drowned in this journey. All these troubles are removed by prophets and scholars. They are helping to reconfigure people in every decade and resolve this unknown structure.

Philosophers try to make understandable that obscurity of people and philosophers' solving efforts, especially in the context of dialectic, brings original consequences. These original consequences are presented as modernist insights into humanity. In this presentation, human is an economic slave. This slavery is also a resistance to tradition. This conflict between tradition and modernism lasts almost three hundred years. The person who is the economic object of modernism, one wants to go back to the position of being a subject again via turning back to the tradition, it is faced with a new capitalist posture called postmodernism, which is in fact a revised version of modernism. Postmodernism as a new approach of man's staying as an object can be said to be the continuation of slavery of modernist man in the capitalistic sense despite all the resistance. For this reason, the study is directed at understanding of this dialectic.

Keywords: tradition, modernism, postmodernism, unknownness, master-slave dialectic

İnsanlık tarihinin başlangıcı, geleneğin doğuş zemininin temeli olarak algılanır. Eklemlitik olarak asırlar boyu geleneği geleceğe taşıyan bu rasyonalite, beraberinde tortulanmayı getirir. Genelde insanlık, özeldense batı toplumu bu tortulanmanın en yoğun dönemini on yedinci yüzyılda yaşar. Bilhassa batı toplumu bu geleneğin direnişi karşısında yeni durumların arayışına girer. Bu yeni durumların ise eskisinden ve bu tortulanmadan tamamen zıt bir noktada olmasını planlar veya arzular. Bu bir denetimsiz arzu olmaktan çok planlı bir yeni durum oluşturma çabasıdır.

Onyedinci yüz yıldan başlayıp neredeyse yirminci yüzyılın ortalarına kadar devam eden, bir taraftan batının yeni bir sömürge yüzü kazanmasını diğer taraftan da geleneğin can çekişmesini hızlandıran bu planlı arayış, modernizm olarak somutlanır. Batı, terakki basamaklarında modernizm ile yükselmiş gibi bir intiba uyandırırken geri kalmışlığı da geleneğe bağlılıkla ilintiler. Ancak bütün bu zaman diliminde batı, geleneğiyle olan hiçbir bağını kesmez; zira klasik eserler aydınlanmanın temelini oluşturur. Modernist gibi görünen neoklasikler bir taraftan klasikleri eleştirirler diğer taraftan da coşumcuların romantik milliyetçiliğini desteklerler. Bütün bunların arkasında ise temel bileşen olarak Fransız ihtilali vardır. Batı insanının bu ihtilalden çok yüksek beklentileri vardır; fakat ne yazık ki bunlar modernizm furusuyla batının dünyaya yaşattığı bir çileler dönemi olarak karşımıza çıkar. Bu meyanda Pierre Barberis: "*Fransız devrimi evrensel özgürlüğün değil, paranın devrimi olmuştur*" der.

Bu konuda Bediüzzaman Said Nursi de önemli ve ilginç tespitlerde bulunur: "*Evet, ihtilâl-i Fransevîde hürriyetperverlik tohumuyla ve aşılmasıyla sosyalistlik türedi, tevellüd etti. Ve sosyalistlik ise bir kısım mukaddesatı tahrip ettiğinden, aşıladığı fikir, bilâhare bolşevikliğe inkılâp etti. Ve bolşeviklik dahi çok mukaddesat-ı ahlâkiye ve kalbiye ve insaniyeyi bozduğundan, elbette, ettikleri tohumlar hiçbir kayıt ve hürmet tanımayan anarşistlik mahsulünü verecek. Çünkü kalb-i insaniden hürmet ve merhamet çıksa, akıl ve zekâvet, o insanları gayet dehşetli ve gaddar canavarlar hükmüne geçirir; daha siyasetle idare edilmez.*"¹

Bu yüzyıllar bir taraftan geleneğin direnişine sahne olurken diğer taraftan da modernizmin şekil değiştirerek farklı akım ve anlayışlar biçiminde sergilendiği uzun bir insanlık dönemi olarak tarihteki yerini alır. İnsanlık tarihi hiçbir dönemde bu tarihler arasında olduğu kadar hem efendi hem de köle olmamıştır denilebilir. İlmi gelişmelerle maddi ve manevi zenginlikler, bir tarafta insanın efendiliğini artırırken diğer taraftan modernist anlayışlarla maddeyi hep kendine doğru evirme çabası içerisindedir. Bu durum ise insanın tarihte olmadığı kadar uzun süreli köle olmasının zeminini hazırlamıştır. Yani sözde terakki arzusu, hemen hemen bütün insani değerlerin önüne geçmiş, bizzat insana kendi eli ile kendi basiretini bağlatmış; bunun sonucunda da kendini efendi zanneden köle-efendicikler ve boyundurukları altında kumanda ettikleri köleler zuhur etmiştir. Aynı insan kendini gururla, belki de farkında olmadan, bu kölelik kurumunun şerefli bir üyesi olarak kabul etmiştir.

¹ Nursi, Said, *Şualar*, Envar Neşriyat, 1994, İstanbul, s. 588.

Sartre batının, bilhassa Avrupa modernizminin bu kolonyalist yüzünün gelenek karşısındaki acımasızlığının bir uygarlık havariliği gibi gösterilmesi hakkında: “bir yalanlar ideolojisinden başka bir şey değildi; yağmalama için mükemmel bir meşruiyet kaynağıydı. Ağzından bal akan sözleri, duyarlılık iddiaları hep saldırganlığımızı gizleme çabalarıydı” der. Bu yasal yağmalama ilerleyen zamanlarda, gelenek hakkında izlediği yolun tersine döndüğü algısı yaratarak, yani geleneğe ateşten bir zeytin dalı uzatıp sırtını ona yaslamış gibi göstererek, kendisinin daha da yasal bir yüzü gibi görünen ve daha sempatik bir efendi maskesi taşıyan postmodernizmi doğuracaktır.

İnsanlık için üretilen bir kavram gibi görünen modernizm, aslında bir nevi insanlığın nesne hakkında ürettiği ve batının doğuyu istila etmek için ısrarla kullandığı bir söylem gibidir. Fakat bir söylem olmanın da ötesinde, sözde hizmet ettiği insanlığın içini oyup onu tamamen güdülmeye hazır zihinler haline getiren bir olgudur. Gelenek, bu duruma ısrarla direnir. Nesne ise bu direnci kırmak, geçici zaferini sürekli hale getirmek ve pratikteki sömürge ideolojisinin devamı için olanca gücüyle direnmeye çalışmak ister. Neredeyse bu üç asırlık savaş, postmodernizm ile birlikte yeni bir boyut kazanır ve bir nevi modernizmin yenilgisi ve geleneğin zaferi gibi görünür. Gerçekte ise modernizm yeni bir kimliğe bürünmüş yani postmodernizm olarak görünmüştür. Adeta geleneğe iade-i itibar hediye etmiş görünümünü verip, geleneğin sırtını sıvazlayarak kendi savunduğu değerleri ve zaferini öz varisi olan postmodernizme devretmiş ve gelenekle sinsi bir *barış* antlaşması imzalamıştır.

Sahip olma ve yönetme denetimli arzusunun kapitalist eksenindeki diğer bir tanımlaması olarak değerlendirilebilecek olan postmodernist anlayış, aslında nesnenin ve nesne tarihinin özne karşısındaki zaferi olarak da görülebilir. Bir diğer deyişle modernizm, geleneği yani nostaljik özneyi belli bir süre için yormuş, tüketme eşliğine getirmiş, bitirici darbeyi ise varisi, adeta bu nostaljinin parodisini yaparak, gizli bir hedonizmle vurmuştur. Umberto Eco'ya göre bu durum, “geçmişe ironiyle, masum olmayan bir biçimde yeniden dönüştür.”² Bu sanki efendi köle diyalektiğinin yeni bir evresi olarak görüntü sergiler. Onyedinci asra kadar gelenek bir efendi, nesne ise bir köle konumundaydı. Öznenin nesneye hâkimiyeti arzuların da denetlenmesini sağlamaktaydı. Aydınlanma denem -aslında insanın maddenin gücünü aydınlattığı dönem olmalıdır- yeni diyalektik dönem; özne-nesne yer değişiminin başladığı nesnel gerçekliğin değil nesne gerçeğinin hâkimiyetinin başladığı dönemdir. Batı uygarlığında insan artık aydınlanmanın yeni karanlığına yani uzun süreli efendilikten uzun süreli köleliğe bir geçiş yapar. Ontoloji yeniden epistemolojinin etkisine girer; varlık, nesne eksenli baskın bir sorgulamaya çekilir. Bu durum McHale'in teziyle edebiyat ekseninde postmodernizmle ilintilenir; “*Modernist edebiyatın başatı epistemolojiktir. Yani, modernist edebiyat şu tür sorular uyandırmak için tasarlanmıştır: bilinecek ne var? Onu kim bilir? Bildiklerini nasıl bilirler ve nasıl bir kesinlik derecesinde bilirler?... Postmodernist edebiyatın başatı ontolojiktir. Yani, postmodernist edebiyat şu tür sorular uyandırmak için tasarlanmıştır: bir dünya*

² Calinescu, Matei, *Modernliğin Beş Yüzü* (çeviren: Sabri Gürses), Küre Yayınları, 2013, İstanbul, s. 304.

nedir? Ne tür dünyalar vardır, nasıl kurulmuşlardır ve nasıl farklılık taşırlar? ... modernist sorgulamanın iç mantığı aşırı noktaya itilirse, postmodernist bir sorgulamaya yol açar... Epistemolojik soruları yeterince zorlarsan ontolojik sorunlara yol açarlar”³ şeklinde bir durumla karşılaşılır. Yani modernizm ve postmodernizm tıpkı epistemoloji ve ontoloji gibi yekdiğerini doğuran kavramlardır.

Nitekim bu yüzyılda varlık tanımlamaları yeniden, varoluşun en somut göstergesi olarak yaşamın evrelerinde belirir. Gelenek ve modernitenin beraber tespit etmeye çalıştıkları bu belirme, başlangıçta yaşam kalitesi veya hayat evreleri olarak görüntü vermeye başlar. Önce, cansız nesnelerin görüntüleri evrene yeniden bırakılır. Bu görüntüler ne kendilerinin ne de kendi olmayanın farkında değillerdir. Yaşam bir müddet böyle devam eder ancak yaşamın en basit katmanından daha basit olarak görüntülerini bırakan ve oluşumunu devam ettiren bu gerçeklik fazla bir farkındalık oluşturmaz. Sonra cansız ve hareketsiz olan bu hayatı anlamlandırarak, ikinci yaşam sahibi olan ve sadece kendini koruma içgüdüleriyle kendi olma bilincini fark etmeye çalışan hayvan nesnesi de yaşamın katmanlarında yeniden belirir. Hayvanlar kendilerine has hayatın en somut göstergesi olan beslenme ile yaşamlarını devam ettirir; fakat varlıksal boyutta çok da anlamlılık göstergesi olarak algılanmazlar. Daha sonra, ontolojik olarak şeylerin arasında yerini alan insan, yeniden tanımlanarak hem varlıksal hem de düşünsel olarak kareleri tamamlar. Önce gelenler ve ontolojik düzende yerini alanlar sonradan gelen insanla anlamını bulur ancak varlıkların en anlamlı ve bütünleyicisi olarak yaratılan insan hep tartışma konusudur. Bütün varlığın var oluş nedenlerini bilmeye çalışan insan, kendisi bilinmez olarak algılanır. Bir taraftan kendi anlamaya çalışırken diğer taraftan da kendini anlamaya çalışır.

Gelenek ve modernizm ardından da postmodernizm insanı bilmeye dair ilk, belki de sonsuz bilginin vahiy kaynaklarıyla geldiğinden ittifak etmiş gibi görünürler. Ancak modernist devrin başlangıcı vahyi bilginin inkârı olarak insanlığa sunulur. Vahyi bilginin en değerli şeyi olan insan, bu modernist yaklaşımla değersizleştirilir. Fakat modernizm bu metalaştırma eylemini gerçekleştirirken, tam tersine sanki insana bir değer yüklemiş gibi tavır takınır, hissettirmeden, sessizce insanın tabiatında bulundurduğu, insanı insan yapan değerleri tahrip ederek elinden alır ve bunu insana özgürlüğünü bağışlıyormuş imajı içerisinde takdim eder. Postmodernizm ise bu durumun altını daha da çok doldurarak dinin çeşitli biçimlerde yorumlanmasının yolunu açmıştır.

İnsan hem bilendir hem de bilinendir anlayışıyla bilme edinimi felsefe tarafından da öznenen nesneye yöneltilir. Bir taraftan vahye yaklaşırken diğer taraftan vahiyden uzaklaşır felsefi anlayış. Vahiyle buluşan akıl kendilik bilincini araştırmaya çalışırken bakışını, yoğun bir şekilde, Tanrı’dan kendine döndürür, insansal varoluşunu araştırır ve bunu anlamaya çalışır. Bir nevi, felsefenin tarihini insanın kendini bilme ve gerçekleştirme tarihi oluşturur diyebiliriz. Postmodern anlayışta da insanlar ciddi bir kimlik sorgulamasına girerler; bu bir bilme uğraşdır, üstelik kendini bilme uğraşdır.

³ A.g.e., s. 331-332.

Aslında Allah da insandan bunu ister: insana ve insanlığa pencereler açmasını. İnsanın bu kompleks haritasını vahyin ışığı ve aklın aydınlığı ile okuyan ve felsefenin ciltlerle izah etmeye kalkıştığı noktayı büyük bir marifet ve hidayet nuruyla izah eden insana dair şöyle denilir: “*Ey kendini insan bilen insan! Kendini oku. Yoksa hayvan ve camid hükmünde insan olmak ihtimali var.*”⁴ İnsan bu kendini tanıma boyutunda, potansiyeline yerleştirilen *şehvet, gadab* ve *akıl* temel duygularının dönüştürülmesi istek ve iradesiyle insan olacağını ortaya koyar. Bu dönüşüm neticesindeki isteme edinimi ve bu edinimin irade boyutuyla eyleme dönüştürülmesi gerçekliği bu canlı varlığın insan olacağını gösterir. Aslında insanlığın tarihine bu üç temel duygunun dönüştürülmesi tarihidir de denilebilir. Söz konusu üç temel duygunun gerçekleşim boyutu aynı zamanda insanın hem bireysel hem de toplumsal boyuttur. Varlığın kendilik bilincine bu duygularla yerleşimi aynı zamanda insansal dönüştürmenin de merkezileştiği insansal boyuttur. Ancak postmodern insanın kendini, kimliğini sorgulaması yukarıdakinden farklı olarak onun kendine dönüklüğünün bir sonucudur; ilk olarak modernizm insanı köle-birey yapmış ve toplumsallıktan soyutlayıp, içine kapatmış daha sonra -devam filmi olan- postmodernizm bu görevi devralmış ve gelenekle dostane bir el sıkışmasıyla misyonunu sürdürmüştür. Özünde ise ufuk açan sorgulamaların tam tersine, insanı tamamen kendine döndürerek, kısır sorgulama döngülerine çekmiştir.

‘İnsanın tarihi insanlığın oluşumu ve toplumsallığın gerçekleştiği tarihtir’ diyen Hegel insanın kendiliğini gerçekleştirme bilincine dönük felsefi anlayışını *efendi* ile *köle* diyalektiği bağlamında ortaya koymaya çalışır. Esasen vahiy ile evrensel aklın buluşması dışındaki tarihi zaman diliminin insana yaptığı en büyük kötülüklerden birisi, insanın ben bilincini dışa dönük bir şişirme -esasen insanı tamamen kendi içine hapseden bir şişirme- ile kendilik nesnesini benin içinde kaybettirmesi, istemeyi arzunun ve keyfin potasında eritmesi ve hayatı sadece beslenme boyutu lokalizasyonu ile bilince yerleştirmesidir. Tam da bu noktadan hareket eden Hegel, idealist felsefesiyle tümel aklın insanın kümülatif algılanmasına sebep olacağını ve gerçek insansal bilginin ve insanlık gerçekliğinin bu *efendi* ile *köle* diyalektiği sonucunda ortaya çıkacağını vurgular.

Hegel, insanın somutlayıcı tarafını daha çok öne çıkarır. *Bilinç, kendinin-bilinci ve mutlak özne* üzerinde durarak beni çözümlmeye çalışır. Bu somutlayıcı tarafın güdüleyici kavramının ve belki de *efendi* ile *köle* diyalektiğinin merkezinin *istek* olarak soyutlandığını görür. Fenomonolojik olarak her şeye yönelen ve şeyin içinde kaybolarak daha sonra o şeyin içinden kendinin-bilinci olarak ilk başta dışa çıkan *istekin* Freud’un bilinç yapılanmasındaki *egosu*yla da özdeşlik oluşturduğu görülür. ‘*Öyleyse insansal ben, bir istek benidir ya da isteğin benidir.*’⁵ Bu diyalektik daha üst perdeden insanı motive eden boyutu uzun zaman önce İslam felsefecileri tarafından ortaya konulur. Bu istek durumunun sadece fiziki âlem için değil aynı zamanda fizik ötesi âlem gerçekliği için de geçerli olduğu belirtilir. Bu tespiti yapanlardan biri de Sa’d-ı Taftazani’dir. İnsan nesnesinin asıl özne

⁴ Nursi, Said, *Sözler*, Envar Yayınları, 1993, İstanbul, s. 687.

⁵ Age., s.138.

karşısındaki konumunu belirten ve isteme ile iradeyi yapısında bir arada bulunduran *imanın* soyutlayıcı ve somutlayıcısını ‘*Sa'd-ı Taftazani, Cenab-ı Hakkın, istediği kulunun kalbine, cüz-i ihtiyarının sarfindan sonra ilka ettiği bir nurdur*’ diyerek efendi ile köle diyalektiğinin temel iki bileşeni olan istek ve iradenin insani gerçekliğin merkezine yerleştiğini açıklar. Yani bu diyalektik, Allah ile kul arasındaki bilme ve bilinme edinimi diye tanımlandığında istek ve irade kavramı olarak karışımıza çıkar. Aynı şekilde, efendi ile köle diyalektiğini insanın potansiyeline yerleştirilmiş kendilik-bilinci ve varlık-bilinci olarak şeylerin bilinmesi ve tanınması olarak da algıladığımızda yine istek ve irade karışımıza çıkar. O halde denilebilir ki efendi ile köle arasındaki hasımane mücadele bir diğer taraftan da insan ile şeytan arasındaki yani akıl ile nefis arasındaki diyalektiğin de somutlayıcılarıdır. Bu noktadan modernizme dönüldüğünde çıkış noktasının yine *istek* fakat varış noktasının esaret olduğu görülür. İstek modernleşmektir, özgürleşmektir, dogmalardan kurtulmaktır; kısacası efendi olmaktır; fakat sonuç tüm bu isteklere köle olmanın ötesinde bir şey değildir. Modern insan bir süre sonra prangalarını fark eder ve sorgulamaya başlar, belki de tam olarak burada bir nüans farkıyla *post* denilen evreye girer. Tüm bunlardan hareketle tekrardan postmodern insanın kimlik/benlik sorgulamasına dönülebilir. İnsanın bünyesindeki kendilik ve varlık bilinci dürtüsel olarak bir mekanizmayı harekete geçirir: kimliğini irdeleme. Efendiler görünüşte hür ve kölelere hükmedenlerdir; ancak hakikatte efendiliğin köleliğini ifa etmektedirler; kendi güçlerinin ve üzerlerine yapışmış olan efendilik rolünün esareti altındadırlar.

Sevinç Ergiydiren, ‘*Batı felsefesi tarihine kabaca özneye veya nesneye yapılan vurgu değişikliğinin tarihi olarak bakılabilir*’⁶ der. Bu bağlamda benlik bilinci çözümlemesinde aynı ikircikli durumla karşılaşılır. Bu nedenle modernist diyalektikler, belki de pozitivist felsefenin etkisinde kaldığı için insanın bu cana ve candan da imana dönük yönünü ihmal ettiğinden ben ile çok meşgul olmuş ve bendeki beni bulmayı zorlaştırmıştır. Bu nedenle de bendeki benin bilinmesiyle benin bir buhar gibi hemen dönüştürüleceğinin farkına varamamıştır. Efendi ile köle diyalektiği, aslında insanın bir yönüyle kendi çekirdeğine konulmuş veya yerleştirilmiş olan insan olma potansiyelinin bilinme isteğidir. Bu isteğin de soyutta kalmayıp somuta dönüştürülme iradesidir. Bu durumun da merkez bileşenleri *bilme-bilinme* ile *tanıma-tanınmadır*. Bu, bir nevi Yunusvari bir haykırıştır.

*İlim ilim bilmektir ilim kendin bilmektir
Sen kendini bilmezsin ya nice okumaktır*⁷

Diğer yönüyle aslında doğru tespit edilen ancak yanlış bir bilinç oluşumuyla verilen ‘*değilse odur, ne ise o değildir*’ diyen Jean-Paul Sartre’ın varoluşçu anlayışının Hegel idealizmiyle buluşarak yine ‘*İnsan, kendisini ne yaparsa odur.*’ Sartre ifadesiyle somutlaşan insanı bilme ve başkaları tarafından bilinerek kabullenme bilincini oluşturmadır.⁸ Bu noktada ‘*...modernlik yüzleri arasında, postmodernlik belki de en muzip olanı: kendinden kuşkuda ama*

⁶ Sevinç Ergiydiren, *Eleştiride Fenomonolojik Yaklaşımlar*, Hece Yayınları, 2007, İstanbul, s. 14.

⁷ Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divanı*, Akçağ Yayınları, 1991, Ankara, s. 92.

⁸ Selahattin Hilav, *Diyalektik Düşüncenin Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, 2012, İstanbul, s. 140.

*meraklı, inançsız ama arıyor, yardımsever ama ironik*⁹ ifadesi postmodernizmin parodik sorgulamasını yukarıdaki yaklaşımlarla kısmen örtüştürmektedir.

Modernizme göre efendi ile köle diyalektiğinin en anlamlı boyutunun insan ile hayvan arasındaki temel farkı ortaya koymasındadır da denilebilir. Bu fark aslında ontolojik olarak zaten ortaya konulmuştur. Yaratılış felsefesinin ortaya koyuşuyla anlaşılıyor ki hayvan öğrenerek ve mükemmelleşerek dünyaya gelmiştir ancak insan ise öğrenmek ve mükemmelleşmek için dünyaya gelmiştir. Buna karşın hayvanla insanın ortak özelliği ikisinin de isteklerden beslenmesi ve bu istekleri dönüştürme becerisidir. Hayvan gerçek şeylerden beslenme isteği sonucunda eylemsel boyutuyla elde ettiği nesneyi sadece yaşamını koruma işlevi için bir dönüşüme sokar ve o yaşam mertebesinde kalır. Ancak insanın istekleri köken olarak bir değer isteği ve bir üst mertebeye dönüştürme dolayımı ve aslında olumsuzlatarak olumluya ulaşma eylemidir.¹⁰ Bu, insan tarafından '*kabul edilmek ve insanı kabul etmek*' olarak ortaya çıkan mücadeledir. Bu durumun en somut tespitlerinden ve ilmi izahlarından birini yine Nursi yapar. *Mektubat* isimli eserinde aslında insanın sürekli yaratıldığını ve bu yaratma ve yaratılma boyutuyla insanın sadece bir istekte bulunma ve bu isteği gerçekleştirmek için meyletme iradesini gösterme bilincinde olma konumunda bulunduğunu belirtir. Felsefi anlayışların çoğunun kavramakta zorlandığı bu durumu şöyle izah eder: "*Nasıl ki hayatın dünyaya gelmesi bir halk ve takdirledir. Öyle de, dünyadan gitmesi de bir halk ve takdirle, bir hikmet ve tedbirledir. Çünkü, en basit tabaka-i hayat olan hayat-ı nebâtiyenin mevti, hayattan daha muntazam bir eser-i san'at olduğunu gösteriyor. Zira, meyvelerin, çekirdeklerin, tohumların mevti tefessühle, çürümek ve dağılmakla görüldüğü halde, gayet muntazam bir muamele-i kimyeviye ve mizanlı bir imtizâcât-ı unsuriye ve hikmetli bir teşekkülât-ı zerreviyeden ibaret olan bir yoğurmaktır ki, bu görünmeyen intizamı ve hikmetli ölümü, sümbülün hayatıyla tezahür ediyor. Demek çekirdeğin mevti, sümbülün mebd-i hayatıdır; belki ayn-ı hayatı hükmünde olduğu için, şu ölüm dahi hayat kadar mahlûk ve muntazamdır.*"¹¹ Bu durum modern ve postmodern diyalektiklerde ise insandaki iki hasmın yani efendi ile kölenin *ölüm-hayat* mücadelesi paradigmasıyla belirmesidir. Ancak bu mücadelede bazen gelenek ve modernizm, ölümün gerçekleştirilmesini istemez. İçimizdeki ölmeyecek beni öldürme yerine onu, yani *beni bize* dönüştürme gerçekliği ile paydaş olur.

Vahyi bilgiyi reddederek işe başlayan modern bilgi bu yaklaşımıyla aynı zamanda '*bilsin ki insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur*'¹² ayetinin izahına yaklaşır. Aslında bu modernist felsefenin idealizminde zaten gerçeklik olarak vahiyden uzaklaşma yerine doğru bir şekilde ona yaklaşma var. Lakin bu yaklaşma biraz daha temkinli ve mesafelidir. Efendi ile kölenin

⁹ Calinescu, Matei, *Modernliğin Beş Yüzü* (çeviren: Sabri Gürses), Küre Yayınları, 2013, İstanbul, s. 306.

¹⁰ Selahattin Hilav, *Diyalektik Düşüncenin Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, 2012, İstanbul, s. 141.

¹¹ Said Nursi, *Mektubat*, Envar Neşriyat, 1992, İstanbul, s.7.

¹² Kur'an-ı Kerim Meali, Necm Suresi 39. ayet, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, Ankara, s.526.

şeyle dolaylı ve dolaysız bir ilişki içinde oldukları ve bu durumun neticesinde de bilinçte kalma veya öz bilince çıkma gerçekleşiminin oluştuğu söylenir.

Bireysel alandaki gerçekleşimin özellikle toplumsala kaydırılması ve insanın sadece bir toplumsal özne değil; aynı zamanda bir ekonomik nesne olarak algılanması diyalektiği de gelenek ile modernitenin en tartışılır yüzü olan postmodernitedir. Tulin Bumin'in de belirttiği üzere insanın kendi öznel hakikatini yani kendilik bilincini bir nesnel hakikat olarak kabul ettirebilmesi yani kendilik öz bilincine çıkabilmesi için böyle bir savaşın yani aslında kendiyile mücadelenin içine girmesi gerekir.¹³ Bu durum da ister istemez insanın potansiyelindeki bağımlı ve bağımsız değişkenlerin dolaylı veya dolaysız şeyle olan mücadelesini gerektirmektedir. Hegel'in aslında varoluşsal tutumlar dediği durumların doğru algılanması gerekir; çünkü bize göre yok olan aslında vardır ve yaratıcı tarafından potansiyelimize yerleştirilmiştir. Freud'un uygarlık-çalışma dediği isteklerin bastırılması-ertelenmesi düşünüşünün Hegel'de korku-çalışma olarak adlandırılması ve daha sonra da efendi ile köle diyalektiği biçiminde bir bilinç tespiti olarak ortaya konulmanın aslında bir potansiyel açılımı ve dönüşümü olduğu görülebilir. Zaten bu diyalektikte yeni bir var oluştan ziyade bilinçten öz bilince dönüştürülmenin olduğu görülür.¹⁴ Savaşın ve sadece isteyen durumda olan efendi yani bilinç ile çalışan ve dönüştüren konumunda olan öz bilinç yani köle bir farkında olma durumu ve bu durumla hayatı bireysel ve toplumsal bağlamda anlamlı kılma edinimi olarak felsefi düzlemde yerlerini alırlar.

İnsan, maddesel olandan farklı olduğunun bilincine vararak öz bilinç olur; ama bunun farkına varması için, maddesel olan üzerinde etkisini görmek, ona yeniden, kendi amaçları doğrultusunda biçim verebileceğini saptamak durumundadır.¹⁵ Aslında bu diyalektiğin belki de en özgün tarafı da burada belirmektedir. Kant ve diğer bir çok filozofun dediği, bilmenin yeterli olacağı kanaatinin Hegel'de yetersiz kalması ve bilmenin aynı zamanda olma için dönüşüme girmesidir diyebiliriz. '*Ele aldığımız durumda, insanın gerçekten ve tam anlamıyla 'insan' olabilmesi ve kendini böyle bilebilmesi için, demek ki, kendi hakkında benimsediği fikri, kendinden başkalarına kabul ettirmesi gerekir; başkaları tarafından (en ideal durumda herkes tarafından) bilinip-tanınmasını sağlaması gerekir.*¹⁶

Gelenek karşısında yeni zaferini postmodern kılıfıyla gündeme taşıyan modernizm, insanı sürekli *egemenlik-bağımlılık/egemen-uyruk/efendi-köle/yöneten-yönetilen* diyalektik ikileleriyle esaret altına almak ister. Bütün bunlara karşın gelenek ise bu konuyu zaman aşımı boyutlarıyla uzamsal anlamda irdeler. Durumu insansal bir bilgi olarak ortaya koyar. İnsanın toplumsallığını açığa çıkararak bilinçten öz bilince çıkıştaki aşamaları kaydeder. İnsan olma durumunun düşmanca mücadele sonucu değil insani arşa çıkma idealizmi ile gerçekleşeceğini ortaya koyar.

¹³ Tulin Bumin, *Hegel Bilinç Problemi Köle-Efendi Diyalektiği Praksis Felsefesi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2013, s.36.

¹⁴ Age., s.42.

¹⁵ agm., s. 45.

¹⁶ Alexandre Kojève, *Hegel Felsefesine Giriş* (çeviren: Selahattin Hilav), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012, s.88.

Nihayetle bu mücadele modernizmin gelenek karşısında postmodernizm olarak yansımından ziyade yaratılış kozmogonisinin iki temel aşaması olan varlık ve yokluk olarak karşımıza çıkar. Bu aynı zamanda hayır(varlık) ve şer(yokluk) paradigması olarak da algılanır. Ardından *irade* ve *kudret* kavramlarının, sonra da bunların somut dışavurumu olan *çalışma* gerçekliğinin diyalektiği gibi yansır. Mücadele bu boyutuyla bir taraftan insanın varoluşunun kaynaklarını ve efendilik diyalektiğini açıklarken diğer taraftan insanın varlık içindeki hikmet basamaklarına riayet etmeden yürürken nasıl köleleştiğini ortaya koyar. İnsanın bütün bu mağlubiyet ve sefaletin sebeplerini irdeler, üstelik sadece istilacı kuvvetlerin saldırganlığıyla ve efendiliğiyle açıklamaz bu durumu; aynı zamanda kölelik olgusunun gönüllü edilgenliğini de göz önüne alarak diyalektik bir çözümlemeyle düşüncelere sunar.

Gelenek ile modernizmin ardından da postmodernizmin denetimsiz arzuları arasında yorulan insan ne zaman yeni bir saldırıya maruz kalsa hep galip kendisi olur. Kavramlar yenilenir ama insan ve değerleri hep kadim kalır. Bu nedenle de modernizmin insanı nesneleştirmeye dönük yeni yüzü olan postmodernizm de sıradanlaşıp köhneleşirken insan sıradışı kalmaya ve kökleşmeye devam etmektedir.

Kaynaklar

1. Bumin, Tulin, *Hegel Bilinç Problemi Köle-Efendi Diyalektiği Praksis Felsefesi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 201
2. Calinescu, Matei, *Modernliğin Beş Yüzü* (çeviren: Sabri Gürses), Küre Yayınları, 2013, İstanbul.
3. Ergiydiren, Sevinç, *Eleştiride Fenomonolojik Yaklaşımlar*, Hece yayınları, 2007, İstanbul.
4. Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, *Tinin Görüngübilimi*, (Çeviren: Aziz Yardımlı), İdea Yayınları, İstanbul, 1986.
5. Hilav, Selahattin, *Diyalektik Düşüncenin Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, 2012, İstanbul.
6. Kojeve, Alexandre, *Hegel Felsefesine Giriş* (çeviren: Selahattin Hilav), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012.
7. Kur'an-ı Kerim Meali, Necm Suresi 39. Ayet, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, Ankara.
8. Nursi, Said, *Şualar*, Envar Neşriyat, 1994, İstanbul.
9. Nursi, Said, *Mektubat*, Envar Neşriyat, 1992, İstanbul.
10. Nursi, Said, *Sözler*, Envar Neşriyat, 1993, İstanbul.
11. Tatçı, Mustafa, *Yunus Emre Divanı*, Akçağ Yayınları, 1991, Ankara.